

OP ZOEK NAAR DE GEMENE DELER IN KINDVOLGSYSTEMEN

Pionieren in Enschede rond
resultaatafspraken in voor- en
vroegschoolse educatie.

Programma Basisvaardigheden

Meertaligheid brengt rijkdom in je klas

**Alles over digitale geletterdheid
in het curriculum**

Burgerschap in het funderend onderwijs

De nieuwe wet voor burgerschapsonderwijs in het funderend onderwijs geeft scholen meer richting en zorgt ervoor dat de regels voor het burgerschapsonderwijs in zowel po als vo verplichtender zijn geworden.

Handreiking burgerschap funderend onderwijs

Om het schoolbeleid en onderwijsaanbod aan te laten sluiten, is een handreiking ontwikkeld om doelgericht en in samenhang te werken aan burgerschap.

Burgerkaartenspel

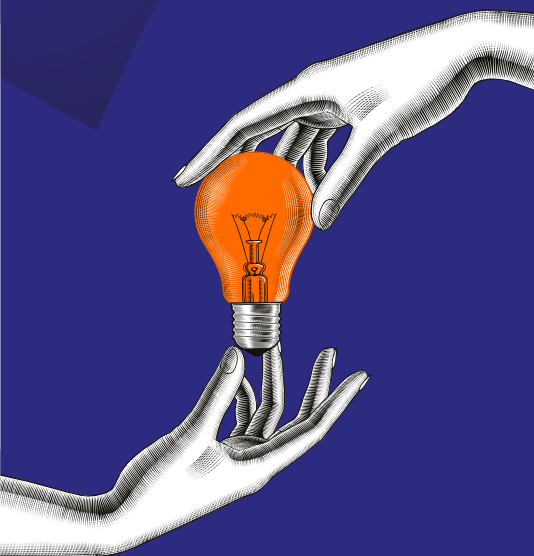
Het Burgerkaartenspel zet je, met je team, aan het denken over de burgerschapsdoelen die je als school of als schoolorganisatie wilt nastreven, maar ook over de leeractiviteiten, lessen en leerlijnen die je wilt opzetten, uitvoeren en evalueren.

Bouwstenen Burgerschap

Publicatie met zeven van de elf bouwstenen die door het ontwikkelteam Burgerschap zijn opgeleverd. Wil je met je school aan de slag met het formuleren van een doorlopende leerlijn en het samenstellen van een onderwijsaanbod? Dan zijn de bouwstenen een goede manier om daarmee je burgerschapsonderwijs te concretiseren.

BURGERSCHAP.SLO.NL

Redactie: Bernard Teunis, Monique van der Hoeven, Lynette Reinders, Christel Broekmaat

Eindredactie: Christel Broekmaat

Opmaak: Anne Floor Mensink

Fotografie cover: Shutterstock

Druk: Drukkerij Roelofs

Met dank aan: Carla van Boxtel, Annemiek Geerdink-Roosenboom, Manon Hulsbeek, Leanne Jansen, Hans Koier en Tatiana Lenferink.

Bezoekadres

Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres

Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40

E info@slo.nl

W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)

 [SLO.expertisecentrum](https://www.facebook.com/SLO.expertisecentrum)

Inhoud

- 4** Samen op zoek naar de gemene deler in kindvolgsystemen
- 8** Meertaligheid brengt rijkdom in je klas
- 10** Leren van elkaar in Europees netwerk CIDREE
- 11** Alles over digitale geletterdheid en het curriculum
- 12** Uitgelicht
- 14** Programma Basisvaardigheden
- 16** Zo gebruik je het ERK bij Engels in het primair onderwijs
- 17** Leerstoel Curriculum Studies van UvA en SLO
- 18** Wiliam, Vanhoof en Nicol over formatief evalueren

Voorwoord

Voor je ligt een nieuwe editie van SLO Context. 2022 begon roerig. Scholen zijn druk met de naweeën van het virus en met nieuwe uitdagingen als gevolg van de oorlog in Oekraïne. Gelukkig is er een sterk collectief bewustzijn dat het welbevinden van leerlingen, leren en onderwijs onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Elke leerling verdient aandacht en doordacht onderwijs. Daar gaan we in deze editie op verschillende onderdelen op in.

Zo lees je hoe de leerstoel curriculum studies aan de Universiteit van Amsterdam en het programma Basisvaardigheden bijdragen aan doordacht onderwijs. De artikelen over leerlingvolgsystemen voor jonge kinderen en meertaligheid in de klas zijn voorbeelden hoe scholen onderwijs voor hun leerlingen vormgeven. Ook vind je informatie over digitale geletterdheid en het Europees referentiekader om zelf mee aan de slag te gaan.

We hopen dat deze editie je inspiratie geeft bij het vormgeven van je onderwijs. Meer informatie vind je op slo.nl, op social media en in de nieuwsbrieven.

Lynette Reinders

Hoofdredacteur (a.i.), l.reinders@slo.nl

Foto: Shutterstock

Tekst: Karlijn Meulman

/ Samen op zoek naar gemene deler in kindvolgsystemen

PIONIEREN IN ENSCHEDE ROND RESULTAATAFSPRAKEN VVE

Vanaf augustus 2022 gebruikt het onderwijs geen toetsen meer om de ontwikkeling van kleuters op het gebied van taal en rekenen te volgen. Dat betekent dat gemeenten, kinderopvang en scholen ook geen toetsgegevens meer kunnen gebruiken om de resultaatafspraken van voor- en vroegschoolse educatie (vve) te monitoren. In de gemeente Enschede ging een brede groep experts daarom op zoek naar een andere manier om de ontwikkeling van peuters en kleuters te volgen.

Sinds 2010 maken gemeenten afspraken met kinderopvang en schoolbesturen over de resultaten van voor- en vroegschoolse educatie. Deze resultaatafspraken zijn bedoeld om een goed aanbod te creëren en daarmee kinderen optimale ontwikkelkansen te geven. Gemeenten zijn wettelijk verplicht om over het vve-aanbod verantwoording af te leggen. In Enschede werden de resultaatafspraken gemaakt op basis van Cito-toetsen taal en rekenen voor alle peuters en kleuters. Nu vanaf augustus 2022 toetsen voor kleuters niet meer zijn toegestaan, moeten de resultaten en voortgang van vve gemonitord worden op basis van gegevens uit een kindvolgsysteem.

Stedelijk instrument ontwikkelen

Leanne Jansen, stedelijk coördinator vve-beleid in Enschede: “Toen we in 2020 hoorden dat toetsen niet meer gebruikt mochten worden voor kleuters, gingen we in gesprek met de gemeente. We zochten naar een manier om in samenwerking met het werkveld een goed alternatief te vinden voor het op stedelijk niveau volgen van de ontwikkeling van peuters en kleuters. Een alternatief instrument dat gedegen informatie oplevert, op basis waarvan we samen met kinderopvang, onderwijs en gemeente resultaatafspraken kunnen formuleren en monitoren.”

Geen kant-en-klaar systeem

In Enschede werd een brede werkgroep geformeerd met professionals uit kinderopvang, onderwijs, gemeente en externe experts. Samen onderzochten ze welke gegevens noodzakelijk zijn om de ontwikkeling van jonge kinderen goed te volgen. Hans Koier, beleidsmedewerker onderwijs bij de gemeente Enschede: “De kinderopvangorganisaties en scholen werken allemaal met een zelfgekozen kindvolgsysteem, dat past bij hun eigen visie en wensen. We moesten op zoek naar de gemeenschappelijke deler van alle volgsystemen. Die hebben we verwerkt in een stedelijk instrument dat alle kinderopvanglocaties en scholen in Enschede kunnen gebruiken.”

“Het nieuwe stedelijk instrument geeft ons handvatten in een passende ondersteuning”

Aanbodsdoelen SLO als basis

De werkgroep vroeg Gäby van der Linde, onderwijskundige bij SLO en gespecialiseerd in het jonge kind, om mee te denken. “De gemeenschappelijke deler van veel kindvolgsystemen zijn de aanbodsdoelen van SLO die eraan ten grondslag liggen”, zegt Gäby. “Aan de hand van deze doelen werken kinderopvang en scholen ook aan een beredeneerd aanbod waarmee ze kinderen stimuleren in hun ontwikkeling.” “De doelen vormden zo een mooie basis om te bepalen wat kinderopvang en onderwijs in Enschede belangrijk vinden in de ontwikkeling van kinderen”, vult Leanne aan. “We keken naar de

doelen voor taal en rekenen, maar namen ook nadrukkelijk de motorische en sociaal-emotionele ontwikkeling mee. Wat zijn de belangrijkste aspecten waarin we de doorgaande lijn van peuter naar kleuter willen zien?”

Selectie maken

De werkgroep stelde een groslijst op van belangrijke domeinen, subdomeinen en aanbodsdoelen. Op basis van die lijst werden enkele peuters en kleuters geobserveerd. De werkgroep bekeek vervolgens wat de resultaten opleverden en welke inzichten de gemeente hiermee verkreeg. Het bleek al snel dat niet alle SLO-doelen opgenomen konden worden. Er moest een selectie gemaakt worden om te komen tot cruciale doelen voor de voor- en vroegschool.

Volgsystemen analyseren

De werkgroep maakte hierbij dankbaar gebruik van de kennis van Manon Hulsbeek. Als expert op het gebied van het jonge kind én differentiatie en begaafdheid, analyseerde ze diverse kindvolgsystemen voor peuters en kleuters. “Daardoor weten we dat er naast verschillen ook overeenkomsten zitten in de volgsystemen”, vertelt Manon. “Die overeenkomsten en de inhoudskaarten van SLO vormden de basis van een lijst met doelen die er echt toe doen bij het volgen van peuters en kleuters in de gemeente Enschede.”

Samen met de werkgroep

Gäby: “Om professionals meer inhoudelijke ondersteuning te geven, hebben we bij elk subdomein in het systeem kijkpunten beschreven. Bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van woordenschat: waar let je dan op? Dat helpt professionals om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van het kind. Het hele ontwikkelproces gebeurde steeds in samenspraak met de werkgroep. Samen hebben we een half jaar ‘gestoeid’ voordat er een lijst met doelen en kijkpunten lag waar iedereen achter stond: de inhoudelijke basis van een stedelijk kindvolgsysteem.”

»

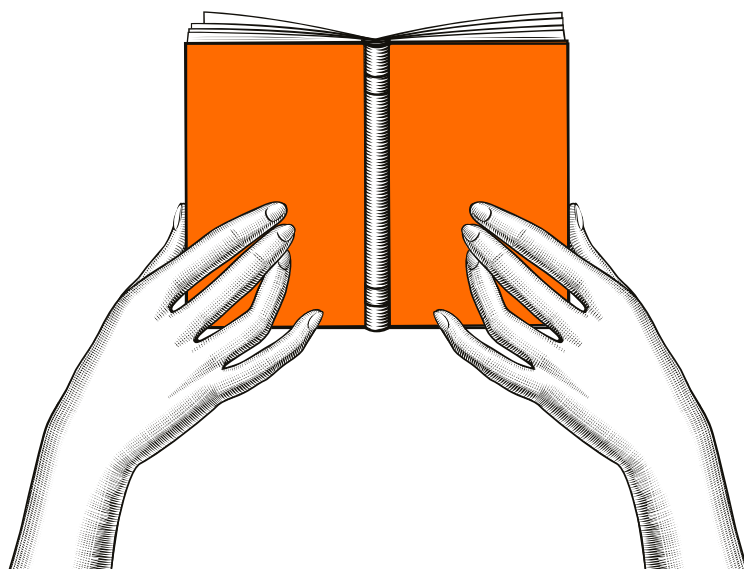

Foto: Shutterstock

Eerste ervaringen

Voor de zomer werd ervaring opgedaan met een eerste versie van het stedelijk systeem. De resultaten waren positief. Annemiek Geerdink-Roosenboom, intern begeleider bij Partou kinderopvang: “Het systeem geeft ons een duidelijk beeld van de ondersteuningsbehoeftes op kind- én op groepsniveau. Het is overzichtelijk en het invullen kost weinig tijd en moeite. We kunnen het bovendien invullen wanneer we willen. Het kind hoeft zelf niet aanwezig te zijn, wat bij toetsen natuurlijk wel het geval is.” Tatiana Lenferink, leerkracht groep 1 en 2 op basisschool De Troubadour, is ook enthousiast: “Ik vind het mooi dat we vanaf nul aan de slag zijn gegaan met een groep mensen met elk hun eigen expertise op het gebied van het jonge kind. Zonder oordelen en beperkingen gingen we op een zoektocht naar een goed doordacht instrument. Daar zijn we in geslaagd.”

Pionieren

Het proces om te komen tot het nieuwe stedelijke kindvolgsysteem was complex. De bestaande kindvolgsystemen en de hoeveelheid SLO-aanbodsdoelen maakten het ontwikkelen van een nieuwe manier van monitoren uitdagend. Bovendien wilde de werkgroep een systeem ontwikkelen dat onafhankelijk van de eigen volgsystemen in het onderwijs kan worden gebruikt en dat niet te

veel extra tijd kost. “Elke school blijft zijn eigen systeem gebruiken om kinderen te volgen”, zegt Hans. “De kracht van het nieuwe volgsysteem is dat leerkrachten en pedagogisch medewerkers op basis van hun eigen systeem relatief eenvoudig een vertaling kunnen maken naar gegevens, die een beeld geven van de ontwikkeling van kinderen in een organisatie, wijk of stad. De eenvoud voor de professional is cruciaal. Bovendien plukt de professional de vruchten van zijn of haar werk, doordat de analyses feedback en een gesprek opleveren over wat kinderen misschien nog meer nodig hebben.”

Laagdrempelig

Gäby van der Linde: “In eerste instantie zou je dan kunnen denken dat het invullen van het nieuwe systeem extra tijd kost én geen meerwaarde oplevert. Maar uit de eerste praktijkbevindingen blijkt dat het systeem voor pedagogisch medewerkers en leerkrachten juist inzichtelijk maakt hoe ze nog beter aan kunnen sluiten bij de ontwikkeling van kinderen. En dat ze nog meer reflecteren op hun eigen handelen.” Manon: “Medewerkers kunnen niet meer steunen op toetsresultaten, maar worden nog meer teruggeworpen op hun eigen professionaliteit. Zij moeten zelf bepalen hoe groot ze de ontwikkeling van een kind vinden.”

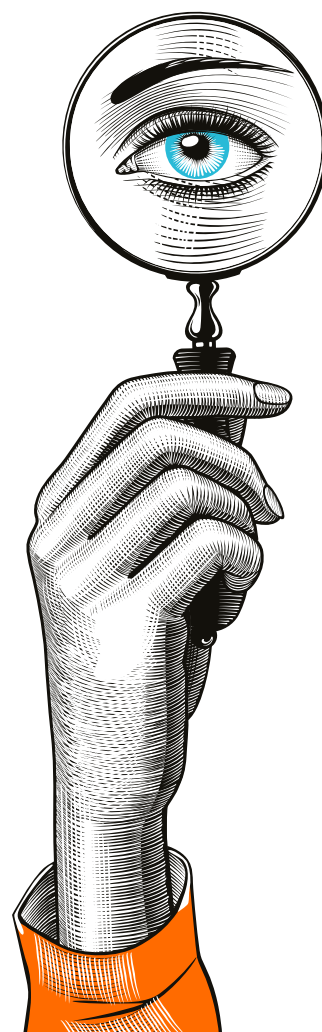
Het vervolg

Binnenkort wordt tijdens een grotere stedelijke bijeenkomst met onder andere beleidsmedewerkers, uitgebreid gesproken over de inhoudelijke basis, de eerste versie van het systeem en een uitgebreidere pilot. De wensen, ervaringen en resultaten worden daarna verwerkt in een gebruikersvriendelijke nieuwe versie van het volgsysteem. "Vervolgens gaan we in nauw overleg met alle betrokkenen het implementatietraject vormgeven, zodat we er vanaf komend schooljaar mee kunnen gaan werken," zegt Leanne.

"Samen pionieren leidde tot nieuw stedelijk instrument"

Goede samenwerking

Samenwerking en draagvlak stonden centraal tijdens het ontwikkelproces in de gemeente Enschede. De werkgroepleden werden zoveel mogelijk bij elke stap betrokken, om te zorgen dat het nieuwe instrument breed gedragen wordt. Leanne: "Het werkveld bepaalde zelf wat het belangrijk vindt rond de taal- en rekenontwikkeling. Het resultaat komt uit onze gezamenlijke koker." Hans: "Met ons instrument ligt er een goede basis om resultaatafspraken te maken, die andere gemeenten over kunnen nemen. Mèt daarin ruimte voor couleur locale, die opvang en onderwijs in de gemeente zelf in kunnen vullen." /

Instrument zorgt voor professionaliseringsslag kinderopvang en onderwijs

Het nieuwe instrument in de gemeente Enschede is er niet alleen om de resultaatafspraken op gemeentelijk niveau te kunnen monitoren. Het draagt ook bij aan het maken van een professionaliseringsslag in het onderwijs. Het biedt inzicht in de resultaten van groepen, locaties en organisaties. Waarom ontwikkelen de kinderen van een bepaalde school of locatie zich bijvoorbeeld heel goed op een bepaald rekenendomein? Hoe kunnen andere scholen of locaties die resultaten ook bereiken? Welke ondersteuning is daar eventueel voor nodig? Het systeem helpt zo om de ontwikkeling van peuters en kleuters in Enschede te volgen en hen optimale ontwikkelkansen te geven.

Meer informatie: <https://jongekind.slo.nl>.

/ Meertaligheid brengt rijkdom in je klas

Of het nu gaat om moedertalen als Arabisch en Turks, of om een streektaal als het Limburgs. Steeds meer leerlingen spreken thuis een andere taal naast het Nederlands. Er komt in het onderwijs dan ook meer aandacht voor deze meertalige leerlingen. Hoe geef je meertaligheid een plek op school?

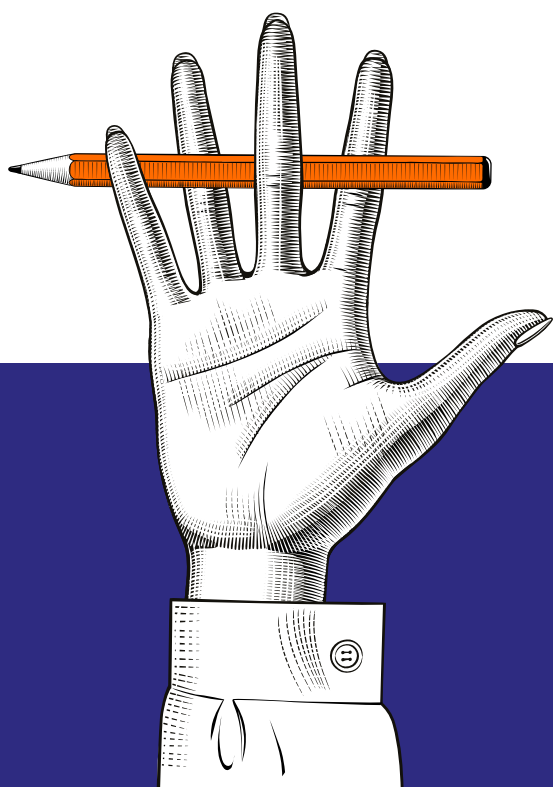
Met name in het basisonderwijs zien scholen hun populaties veranderen. SLO, het landelijk expertisecentrum voor het curriculum, ontwikkelt daarom momenteel een tool waarmee schoolteams kennis, inzichten en praktische vaardigheden kunnen opdoen over meertaligheid, om zo te bepalen hoe ze meertaligheid op school een plek kunnen geven. "Wij zien dat het onderwerp heel erg leeft, maar dat scholen nog zoeken hoe ze die diversiteit van leerlingen kunnen inzetten", vertelt Inge Jansen, curriculumontwikkelaar bij SLO.

"Het is juist belangrijk voor het welbevinden van de leerlingen om aandacht te geven aan meertaligheid. Ze krijgen meer zelfvertrouwen, voelen zich zekerder op school en het is een bevestiging van hun identiteit. Daarbij helpt het ook bij het leren van nieuwe kennis of van een andere taal. Dat kan een nieuwe vreemde taal zijn, maar voor sommige leerlingen is dat dus juist het Nederlands."

Team Support Agenda

Toen SLO startte met de vernieuwing van de pagina's meertaligheid op de website, zijn Jansen en collega's gaan nadenken hoe ze scholen beter kunnen ondersteunen. Daarvoor ontwikkelt het landelijk expertisecentrum de Team Support Agenda (TSA) Meertaligheid. Deze tool bestaat uit een vijftal bijeenkomsten, waarmee teams van leerkrachten op basisscholen theoriekennis opdoen, vaardigheden leren door praktijkopdrachten uit te voeren en met elkaar in gesprek gaan.

"Uitgangspunt is dat meertaligheid echt van meerwaarde is voor leerlingen. Je haalt er een rijkdom mee in je klas", licht Jansen toe. "Met de TSA ontwikkelen leraren een goede basis om vanuit dezelfde ideeën een visie op meertaligheid

Op zoek naar ideeën voor vreemdetalenonderwijs, internationalisering en (wereld)burgerschap? Meld je nu vast aan voor onze conferentie Samen duurzaam internationaliseren op vrijdag 23 september 2022 www.nuffic.nl/agenda/samen-duurzaam-internationaliseren-de-conferentie-voor-primair-en-voortgezet-onderwijs

te ontwikkelen. Wij geven ze handvatten voor het gesprek. Uiteindelijk is het aan de school zelf om te bepalen hoe ze meertaligheid vorm geven op school. Iedere school is immers verschillend.

De tool is aan het einde van dit jaar klaar. Op dit moment voert SLO een pilot uit op twee basisscholen, De Werf in Arnhem en De Kleine Dichter in Utrecht.

Wereldburgerschap

Volgens Jansen helpt meertaligheid ook bij het invoeren van wereldburgerschap in een school. “Wanneer je als leraar de talen van je leerlingen waardeert en ze inzet in je onderwijs, leer je daarmee leerlingen een open houding te ontwikkelen ten opzichte van andere talen en culturen. Die brede kijk, die open blik en interesse in elkaar, dat is wereldburgerschap. Dat begint al in de eigen klas”

Toch bestaan er, volgens Jansen, nog veel misvattingen over meertaligheid. “We horen bijvoorbeeld nog vaak dat ouders het advies krijgen thuis Nederlands te praten met hun kind. Daarom is het zo belangrijk dat scholen zich verdiepen in de wetenschappelijke inzichten rondom meertaligheid. Zodat ze deze inzichten kunnen delen met ouders over welke rol zij spelen in de meertalige ontwikkeling van hun kinderen.”

Ruimte voor diversiteit aan talen

Op basisschool De Werf in de Arnhemse wijk Presikhaaf zijn de kinderen met Nederlands als thuistaal op één hand te tellen. Er wordt een groot aantal andere thuistalen gesproken. Van Engels, Arabisch, Berber, Turks, Sans-kriet, Papiamentto tot Chinees. In de klaslokalen was daar echter geen ruimte voor. Tot voor kort hing op een bord in de hal de tekst ‘Hier spreken we alleen Nederlands.’

Sinds de komst van Annelijn Beltman, kwaliteitscoördinator onderbouw, is dat veranderd. Zij wist haar collega's en schoolleiding ervan te overtuigen dat er ruimte moest komen voor die diversiteit aan moedertalen. Ze kende Inge Jansen al wat langer, en zo kon De Werf meegaan als pilotschool in de ontwikkeling van de TSA.

Collega Yvonne Groos, kwaliteitscoördinator bovenbouw, is dan ook te spreken over de pilot. “Het is een win-win

situatie zowel voor onze school als voor het SLO. Wij krijgen kant- en klare bijeenkomsten aangeleverd, compleet met bijlagen, filmpjes en theorie, en het SLO kan hun pilot testen en bijschaven, en zien of ze op de goede weg zijn.”

Geen extra werk

In ieder geval levert meertaligheid leerkrachten geen extra werk op, maar ontziet het hen juist, stelt Beltman. “Als je merkt dat gewone lesstof niet aanslaat, is het fijn als je klasgenoten in dezelfde moedertaal kan inzetten om dingen te vertalen. Of wanneer een kleuter huilt omdat hij zijn moeder mist, kun je een klasgenootje in de moedertaal laten uitleggen dat mama er aan het einde van de dag weer is.”

Waar moet je op letten als je als school wilt starten met meertalig onderwijs? “Toon alleen al eens interesse in de andere talen”, stelt Beltman. “Vraag een keer een lied te zingen of te tellen in de andere taal. Dan zie je hoe leuk de kinderen het vinden.” Jansen is het daarmee eens. “Begin klein en kijk wat het effect is in de klas bij de leerlingen.

Ze worden gemotiveerder, ze zien ineens dat hun taal van waarde is in de klas.” Volgens Groos gaat het om respect. “Als een kind Engels kan praten, vinden we het een pre, maar als dat Arabisch is, wordt dat vaak als lastig gezien. Terwijl dat natuurlijk net zo waardevol is.”

Team Support Agenda Meertaligheid

De TSA bestaande uit de vijf bijeenkomsten met bijbehorende materialen zal eind dit jaar te downloaden zijn op de website van SLO. /

Meer weten over meertaligheid en wereldburgerschap?

- Lees meer over taalontwikkeling, meertaligheid en wereldburgerschap op de website van Nuffic: www.nuffic.nl
- Bekijk de publicatie met laagdrempelige lesactiviteiten van SLO: www.slo.nl/@10529/lesactiviteiten

/ Nederland is wel én niet uniek als het om curriculum-ontwikkeling gaat

Tekst: Carolien Nout

Onderwijsprofessionals in heel Europa werken aan curriculumontwikkeling en willen goede keuzes maken die passen bij hun onderwijs. In het Europese netwerk CIDREE kunnen zij kennis en ervaring uitwisselen. We kunnen veel van elkaar leren ook al pakt ieder land het anders aan, menen SLO'ers Jindra Divis (directeur) en Marc van Zanten (curriculumontwikkelaar rekenen-wiskunde) die er namens Nederland deel van uitmaken.

Zo'n twintig landen zijn lid van het Europese netwerk CIDREE en dat aantal neemt langzaam toe. Het onlangs uitgebrachte jaarboek heeft als thema digitale geletterdheid, met vraagstukken als: hoe breng je digitale geletterdheid onder in het bestaande curriculum en hoe zorg je ervoor dat leraren zich hierin verder professionaliseren. "Een actueel en belangrijk thema", zegt Marc van Zanten. Hij heeft als nationaal coördinator bij CIDREE contact met de deelnemende landen. "Ook thema's als duurzaamheid en kansengelijkheid spelen bij alle landen. Belangrijk dus om daarover te discussiëren en kennis uit te wisselen. Komend jaar staat het jaarboek in het teken van Het Jonge Kind."

CIDREE organiseert netwerkbijeenkomsten en een jaarlijkse conferentie. Daar werd Jindra Divis afgelopen najaar tot voorzitter van het bestuur gekozen. "Een eervolle taak", zegt hij. "Wat het netwerk zo interessant maakt? Curriculumexperts uit de deelnemende landen kunnen elkaar

ontmoeten. In elk land wordt natuurlijk nagedacht over curriculumherzieningen. Hoe kun je het systematisch aanpassen, in samenhang, zonder dat het een overladen programma wordt? Ieder land doet dat op zijn eigen manier. Elk onderwijssysteem is ook anders, de culturen verschillen. Dus je kunt dat niet een-op-een kopiëren."

Goede voorbeelden

De landen verschillen dus behoorlijk van elkaar, maar toch zijn de vragen waar ze mee zitten vergelijkbaar. Jindra: "Het gaat bijvoorbeeld om de vraag wie je betreft bij curriculumvernieuwing, welke rol spelen leraren, vakexperts en wetenschappers daarin en hoe kun je hun verschillende deskundigheid verbinden? En, een ander onderwerp, hoe ga je om met toetsen? Die kunnen het curriculum sturen, maar dat willen we juist niet. Ook daarover wisselen we van gedachten. Andere landen vinden het interessant om te zien hoe wij dat in Nederland aanpakken. Let wel, het gaat om meer dan elkaar inspireren. Je zoekt naar goede voorbeelden die werken en dan kijk je hoe je ze kunt gebruiken in je eigen situatie." Daarbij is het belangrijk om vragen mee te nemen die uit de Nederlandse praktijk naar boven komen, voegt Marc toe. "Zo horen we van scholen dat door de schoolsluitingen in coronatijd heel jonge kinderen al problemen hebben in hun taal- en rekenontwikkeling en hun welbevinden. Dat komt aan de orde bij de bespreking van leerachterstanden met mijn buitenlandse collega's. Is het herkenbaar voor hen, welke oplossingen hebben zij en wat kunnen we daarvan leren?"

Ook op het gebied van burgerschap, voor Nederland een nieuw leergebied, kan het onderwijs profiteren van de ervaringen van landen die dit al wel in het curriculum hebben, zoals Ierland.

Blik buiten de grens

Het bestuur van CIDREE heeft al langer als doelstelling om een serieuze gesprekspartner te worden van diverse internationale onderwijsorganisaties, zoals de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling). Voorzitter Jindra hoopt daar tijdens zijn termijn een bijdrage aan te kunnen leveren. "En liefst niet meer online", zegt hij, "want een netwerk onderhouden en verder uitbouwen gaat het best als je mensen ook echt in de ogen kunt kijken."

Dat wenst hij Nederlandse scholen ook toe: "Ik merk dat leraren die contacten met collega's in het buitenland hebben daar veel inspiratie en goede voorbeelden ophalen. Ook al is de context van ieder land verschillend, je kunt veel leren van een andere aanpak en er je voordeel mee doen." /

CIDREE staat voor Consortium of Institutions for Development and Research in Education in Europe. Het jaarboek *Digital Literacy: Curriculum Development and Implementation in European Countries* is te downloaden via www.slo.nl en via www.cidree.org.

/ Alles over digitale geletterdheid en het curriculum

Digitale geletterdheid is voor basisschoolleerlingen net zo belangrijk als de geletterdheid van lezen en schrijven. Daarom ontwikkelt SLO, in co-creatie met het onderwijsveld, een inhoudelijk kader, handreikingen en overzichten van leermaterialen voor de implementatie van digitale geletterdheid in het onderwijs. Al deze informatie is nu op één plek te vinden op de website: www.slo.nl/dg-po.

“Op dit moment is digitale geletterdheid nog geen verplicht onderdeel van het curriculum, maar daar gaan we wel naartoe bij de actualisatie van de kern-doelen”, stelt curriculumontwikkelaar Martin Klein Tank. “Scholen wachten echter niet tot die verplichting een feit is. Bij veel scholen komen onderwerpen van digitale geletterdheid nu al in het curriculum aan de orde. Werken aan digitale geletterdheid betekent niet een heel nieuw vak erbij. Het mooie is juist dat veel onderdelen heel goed inpasbaar zijn bij de reguliere vakken. We verwachten dat scholen veel baat hebben bij de samenvoeging van alle relevante informatie op de website.”

Inhoudslijnen

Digitale geletterdheid is ingedeeld in vier domeinen: ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid, *computational thinking* en digitale informatievaardigheden. Om digitaal geletterd te zijn hebben kinderen van alle vier domeinen kennis en vaardigheden nodig en moeten ze een houding ontwikkelen om hiermee om te gaan. “De inhoudslijnen met aanbodsdoelen beschrijven per domein heel praktisch aan welke onderwerpen je met de leerlingen aandacht kunt besteden”, zegt Martin. “We werken nu aan een update hiervan, onder andere op basis van reacties van gebruikers”. De website geeft overzichtelijk de benodigde kennis, achtergrondinformatie, handreikingen en de stand van zaken met betrekking tot kerndoelen. Onderwijsprofessionals krijgen zo een goed beeld van het hoe, wat en waarom van digitale geletterdheid en kunnen er ook daadwerkelijk mee aan de slag. “Vanzelfsprekend voegen we regelmatig nieuwe informatie toe, onder andere over actuele thema’s met betrekking tot digitale geletterdheid en het curriculum.”

Visiespel

“Alles begint met een visie”, aldus Martin. SLO ontwikkelde daarom een visiespel, dat scholen ondersteunt bij het formuleren van een schoolvisie op digitale geletterdheid en het stellen van prioriteiten. Het spel is inmiddels al door verschillende scholen

gebruikt en leraren en schoolleiders zijn enthousiast. Het spel is te bestellen via de website.

“Ook ontwikkelen we handreikingen om scholen te helpen bij de implementatie. Een handreiking voor digitale geletterdheid en het jonge kind is binnenkort beschikbaar.” schetst Martin. Op de website staan ook resultaten van actuele onderzoeken zoals het onderzoek dat SLO samen met Kennisnet uitvoerde over de impact die het, door corona veroorzaakte, afstandsonderwijs had op de ontwikkeling van de digitale vaardigheden van leerlingen. Ook zal op de website straks het verslag te vinden zijn van de pilots digitale geletterdheid rond visievorming en de koppeling met wetenschap & technologie.

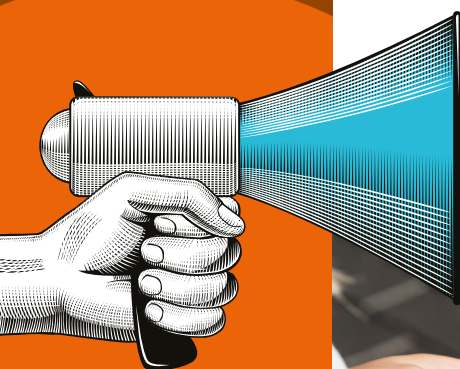
“Verder zijn we op dit moment bezig met de uitbreiding van het onderdeel digitale geletterdheid in de onderwijspraktijk”, vervolgt Martin. “Hier komen, naast informatie over het visiespel en de handreikingen, ook aansprekende voorbeelden en ervaringen van scholen op, die digitale geletterdheid al structureel in hun curriculum hebben opgenomen of daar net mee gestart zijn.”

Overzicht leermiddelen

Ook heel handig is het overzicht van leermaterialen op het gebied van digitale geletterdheid. “We streven naar een redelijk compleet overzicht, een opsomming met korte omschrijvingen, zonder waardeoordeel. Zo kunnen scholen en leraren zelf bepalen of ze uit dit aanbod een keuze willen maken, of zelf een curriculum willen ontwikkelen”, legt Martin uit. “We hopen dat de website leraren een kader biedt en als hulpmiddel dient om structureel met digitale geletterdheid aan de slag te gaan. Ook houden we de doorlopende leerlijn goed in de gaten want er staat een vergelijkbare site voor het voortgezet onderwijs op stapel.” /

Meer informatie?
www.slo.nl/dg-po

[www.slo.nl/publicaties/
@20085/leerdoelen-
succescriteria-primair](http://www.slo.nl/publicaties/@20085/leerdoelen-succescriteria-primair)

Leerdoelen en succescriteria in het primair onderwijs

De eerste fase uit de cyclus formatief evalueren nader toegelicht

Auteurs: Gäby van der Linde, Gerdineke van Silfhout

In deze publicatie richten we ons op de rol en het handelen van de leerkracht en leerlingen tijdens de eerste fase van formatief evalueren. We bieden leerkrachten, directeurs, opleiders en onderwijsadviseurs concrete handvatten om formatief evalueren effectief vanuit een leerdoelgerichte benadering in te bedden in de lespraktijk. Dit doen we door het beschrijven van onderzoek gekoppeld aan voorbeelden en concrete lesuitwerkingen.

Nieuwe beschrijvingen en analyses kindvolgsystemen peuters en kleuters

Recentelijk zijn de overzichtstabellen uitgebreid met enkele nieuwe titels en aangevuld met drie beschrijvingen voor peuters en vijf analyses voor kleuters. Met de nieuwe overzichten willen we ervoor zorgen dat het maken van een keuze makkelijker wordt. Een keuze die het beste aansluit bij de visie en de manier van werken in de school/organisatie. Komend jaar voert de projectgroep Jonge Kind analyses uit op de veelgebruikte kindvolgsystemen voor peuters.

www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/kindvolgsystemen

Vloeiend lezen in groep 3: hoe pak je dat formatief aan?

Leerkracht Nicoline Tammes ging in haar leesles aan de slag met formatief evalueren. Welke keuzes maakte zij en welk effect had dit op haar handelen en dat van de leerlingen? Al eerder verscheen in JSW hierover een artikel. Nu is het uitgewerkt als lesvoorbeeld.

[www.slo.nl/thema/meer/formatief-evalueren/leraar-po/
lesvoorbeelden](http://www.slo.nl/thema/meer/formatief-evalueren/leraar-po/lesvoorbeelden)

Toolbox meertaligheid in de kinderopvang

Een digitale handreiking met informatie over tweetaligheid voor pedagogisch medewerkers in de kinderopvang. De toolbox is ontwikkeld naar aanleiding van een onderzoek door Project MIND aan de Universiteit van Amsterdam naar taalverwerving bij kinderen op meertalige kinderopvangcentra, en gepubliceerd in samenwerking met projectgroep Het Jonge Kind van SLO. Nieuwsgierig?

[www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/educatie-onderwijs/
meertaligheid](http://www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/educatie-onderwijs/meertaligheid)

Naamswijziging naar gespecialiseerd onderwijs

Het netwerk speciaal onderwijs heeft een nieuwe naam: het netwerk gespecialiseerd onderwijs. We vinden de nieuwe naam beter passen bij actuele ontwikkelingen, zoals de beweging naar inclusiever onderwijs. Met gespecialiseerd onderwijs bedoelen we al het onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften in het so, sbo, vso, pro en regulier onderwijs. De pagina op onze website is vernieuwd en heeft een nieuwe url.

www.slo.nl/sectoren/so/netwerk-gespecialiseerd-onderwijs

Aanbodsdoelen Jonge Kind

Aanbodsdoelen voor peuters bij kunstzinnige oriëntatie

Op zoek naar handvatten waar je aan kan werken in de voorschoolse educatie als het gaat om muziek, dans, theater, beeldende vorming of cultureel erfgoed? We hebben nu voor kunstzinnige oriëntatie een inhoudskaart gereed. Deze kaart bevat aanbodsdoelen voor de voorschoolse voorzieningen.

Aanbodsdoelen bij bewegen peuters/pre-fase

We willen dat kinderen mede door educatie en onderwijs in staat zijn om deel te nemen aan beweegactiviteiten thuis, op straat, op het strand of een sportvereniging. Zodat ze deel kunnen nemen aan de beweegcultuur. Op zoek naar handvatten hoe je een beredeneerd aanbod kan vormen, waarbij ook aandacht is voor bewegen? We hebben nu een inhoudskaart gereed voor bewegen bij peuters.

www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/doelen-jonge-kind

De kracht van samenhangend taalonderwijs

Het taalonderwijs op de basisschool is vaak opgedeeld in losse onderdelen zoals spelling, technisch lezen, begrijpend lezen, schrijfvaardigheid en woordenschat. Maar het taal- en leesonderwijs wordt motiverender en betekenisvoller voor je leerlingen als je taaldomeinen in samenhang behandelt. Door ook verbinding te maken met andere leergebieden zoals Wereldoriëntatie, zorg je voor duurzame kennis- en taalontwikkeling. Joanneke Prenger schreef een whitepaper naar aanleiding van een webinar bij Noordhoff. Ze geeft tips om doelgericht te werken aan meer samenhang in je (taal)onderwijs. bewegen bij peuters.

www.slo.nl/@20163/kracht-samenhangend-taalonderwijs

/ Programma Basisvaardigheden

‘COMPLEXE PROBLEMEN VRAGEN OM DOORDACHTE
OPLOSSINGEN’

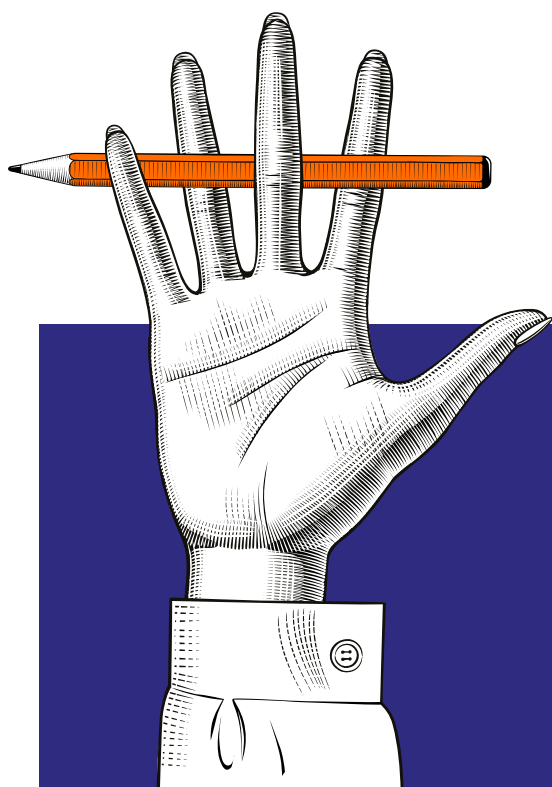
Hoe versterk je de basisvaardigheden van leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs? Het programma Basisvaardigheden van SLO gaat leraren, schoolleiders en de educatieve infrastructuur hierbij ondersteunen.

Af en toe duiken de berichten in de media weer op: Nederlandse leerlingen zouden niet meer kunnen lezen, schrijven en rekenen. Maar klopt dat eigenlijk wel? "Niet echt, het is te zwart-wit", zegt Bernard Teunis, manager bij SLO. "De problemen liggen veel genuanceerder dan de krantenkoppen soms doen vermoeden. Op sommige reken- en taalonderdelen presteren Nederlandse leerlingen prima, ook vergeleken met andere landen. Maar op andere onderdelen valt wel degelijk winst te behalen. Daarnaast constateren we dat er, qua prestaties, verschillen bestaan tussen diverse groepen leerlingen."

"De problemen liggen genuanceerder dan krantenkoppen doen vermoeden"

Waar zitten de hiaten?

Uit nationaal en internationaal onderzoek komt naar voren dat bij rekenen-wiskunde veruit de meeste Nederlandse leerlingen het basisoniveau halen, stelt Marc van Zanten (curriculumontwikkelaar rekenen-wiskunde bij SLO). "Tegelijkertijd weten we dat het rekenpotentieel van veel leerlingen in het primair onderwijs onderbenut blijft, met name van betere rekenaars. Bovendien blijkt dat zo'n 16 procent van de 15-jarigen onvoldoende gecijferd is. Internationaal gezien is dat niet slecht, maar we zijn er natuurlijk niet tevreden mee."

Masterplan Basisvaardigheden
Vanuit de politiek, wetenschap en samenleving klinkt al enige tijd de roep om het versterken van de basisvaardigheden.

In het Regeerakkoord staat daarom dat er een Masterplan Basisvaardigheden komt, op te leveren door onderwijsminister Dennis Wiersma. De input hiervoor zal onder meer geleverd worden door SLO. Het masterplan moet ertoe leiden dat leerlingen beter toegerust worden op het gebied van taalvaardigheid, rekenen, burgerschap en digitale geletterdheid.

Ook bij taal is het beeld genuanceerd. "Basisvaardigheden taal betreffen zowel de lees- en schrijfvaardigheid als de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen. De problemen doen zich met name voor bij lezen en schrijven", zegt Anne-Christien Tammes (curriculumontwikkelaar taal/Nederlands bij SLO). "Leerlingen hebben moeite met diep of kritisch lezen. Ze vinden het lastig om informatie uit verschillende bronnen te vergelijken, deze op waarde te schatten en de betrouwbaarheid ervan te beoordelen. Bovendien is de leesmotivatie laag."

Voor schrijfvaardigheid behaalde in 2019 driekwart van de leerlingen in groep 8 het gewenste niveau (1F); slechts een kwart behaalde het streefniveau (2F). Hoe het met de schrijfvaardigheid van leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs staat, is niet bekend. "Wel weten we dat bovenbouwleerlingen moeite hebben met het schrijven van goede teksten", vertelt Anne-Christien.

Op zoek naar een goede balans

Waardoor komt het nu dat leerlingen op sommige onderdelen van taal en rekenen-wiskunde minder goed presteren? Dat heeft vooral te maken met de manier waarop er gewerkt wordt aan basisvaardigheden in het onderwijs en de keuzes die worden gemaakt, stellen Bernard, Anne-Christien en Marc. "Zo is er een onevenredige verdeling in onderwijstijd tussen de verschillende taaldomeinen", vertelt Anne-Christien. "Vooral aan de makkelijk toetsbare onderdelen spelling, grammatica en lezen wordt veel aandacht besteed. En bij lezen maken leerlingen vooral vragen bij teksten, in plaats van dat ze werken aan diep lezen. Er wordt minder onderwijstijd besteed aan schrijfvaardigheid en ook aan mondelinge taalvaardigheid. Een bijkomend probleem is dat in veel methoden de verschillende taaldomeinen nogal losstaan van elkaar, waardoor leerlingen de taal als 'betekenislös' kunnen ervaren."

Ook bij rekenen-wiskunde is het zoeken naar een goede balans in het lesaanbod, weet Marc. "We zien bijvoorbeeld dat leraren willen zorgen dat de basis goed zit, terwijl ze ook uitdagender leerstof willen aanbieden. Wat ook goed is, zeker voor leerlingen met meer in hun mars. Het is alleen zoeken hoe de onderwijstijd goed te verdelen."

Direct inzetbare interventies

Hoe kunnen onderwijsprofessionals de geconstateerde hiaten bij taal en rekenen-wiskunde wegwerken? Dat onderzoekt SLO met het programma Basisvaardigheden. Inmiddels zijn de feitelijke problemen voor de diverse (sub)groepen leerlingen in kaart gebracht. Nu is SLO druk bezig met de zoektocht naar oplossingen: kennis over 'wat werkt, voor wie en wanneer' bij het versterken van de basisvaardigheden. "Bij taal kun je bijvoorbeeld denken aan het vergroten van de samenhang tussen verschillende taaldomeinen en het gebruik van rijke teksten", zegt Anne-Christien.

Later dit jaar lanceert SLO een online platform om de bevindingen te delen. "Hier vind je straks achtergrondinformatie, praktische handreikingen en handige tools die

direct inzetbaar zijn voor het onderwijs", vertelt Bernard. "En ook interventies voor uiteenlopende groepen leerlingen. Voor een leerling in groep 6 zijn immers andere interventies nodig dan voor een vwo-leerling." Bernard benadrukt dat er straks geen kant-en-klare aanpak voor het versterken van de basisvaardigheden op het platform staat. "Complexe problemen vragen om doordachte oplossingen. Wat de juiste aanpak is, hangt immers altijd af van het vak en de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen. We willen met het platform vooral de kennis en kunde van onderwijsprofessionals vergroten, zodat zij op een onderbouwde manier keuzes kunnen maken uit het aanbod."

"We willen de kennis en kunde van onderwijsprofessionals versterken"

Verbinding zoeken met andere vakken

De nadruk binnen het programma Basisvaardigheden ligt in eerste instantie op rekenen-wiskunde en taal/Nederlands (en later ook Engels). "Verder gaan we op zoek naar verbindingen met andere leergebieden, waar onder digitale geletterdheid en burgerschap", vertelt Marc. Hij geeft een voorbeeld: "Binnen burgerschap leren leerlingen onder meer om informatie kritisch te beschouwen, ook informatie uit bijvoorbeeld percentages en grafieken. Hier zit een belangrijk verband tussen burgerschap en rekenen-wiskunde." "Taal is evenmin een geïsoleerd vak", vult Anne-Christien aan. "Juist bij vakken als aardrijkskunde en geschiedenis kunnen leerlingen hun taalvaardigheid vergroten." "Deze voorbeelden laten zien dat er in het gehele curriculum kansen liggen om de basisvaardigheden te versterken", aldus Bernard.

Samenhangend geheel

Het programma Basisvaardigheden past binnen de kerntaak van SLO om te komen tot een doordacht en actueel curriculum. De totstandkoming van het programma functioneert parallel aan de ontwikkeling van formele curriculumdocumenten (kerndoelen, examenprogramma's en het Referentiekader taal en rekenen), die echter een langere ontwikkelperiode kennen. "De inzichten uit het programma Basisvaardigheden worden in de ontwikkeling van deze curriculumdocumenten meegenomen", aldus Bernard. "Zo ontstaat een samenhangend geheel." Marc geeft een voorbeeld van hoe dit er in de praktijk uit kan zien. "Tijdens de coronapandemie zag je dat de minister van VWS infographics liet zien tijdens de persconferentie. Heel handig, als je ze tenminste begrijpt. En dat doet niet iedereen. Grafische weergaven worden steeds vaker gebruikt om ontwikkelingen te verduidelijken, dus is het belangrijk dat we daar bij rekenen-wiskunde voldoende aandacht aan besteden. Eerst via het programma Basisvaardigheden. En uiteindelijk zal dit dan ook een plekje krijgen in het nieuwe curriculum." /

/ Yes, we 'can do'!

ZO GEBRUIK JE HET ERK BIJ ENGELS IN HET BASISONDERWIJS

Leraren die gebruikmaken van het Europees Referentiekader Talen (ERK) kunnen beter doordachte keuzes maken voor de Engelse les. "Je ziet namelijk preciezer wat je leerlingen nodig hebben bij het leren van een vreemde taal en je kunt ze gerichter verder helpen", zegt Machteld Moonen (SLO). Drie vragen aan deze curriculumontwikkelaar voor de moderne vreemde talen in het primair onderwijs.

ERK, can do en handige chunks

Op www.erk.nl vind je meer informatie over het Europees Referentiekader Talen (ERK). Voor alle taalactiviteiten, taalstrategieën en competenties zijn can do-beschrijvingen te vinden. Zo zie je wat past bij een bepaald niveau. Verder zijn er per niveau ter inspiratie voorbeelden van activiteiten uitgewerkt, voor luisteren en kijken, gesprekken voeren, lezen en taalbereik. Bij veel activiteiten wordt gebruik gemaakt van *chunks*. Dit zijn taalblokken of woordcombinaties die vaak voorkomen, zoals *My name is...*, *Do you like...?* en *How are you?* Bekijk ook wat je eigen ERK-niveau als leraar is: je kunt doorklikken naar online zelftesten, zoals *Self-assessment grid* en *Dialang*.

Het Europees Referentiekader Talen (ERK) beschrijft alle aspecten die belangrijk zijn bij het leren van een nieuwe taal. De beheersingsniveaus, van A1 (beginners) tot en met C2 (gevorderden), geven houvast.

Leraren werken toch meestal met een lesmethode voor Engels, wat voegt het ERK dan toe?

"Dat klopt, bijna alle basisscholen gebruiken een lesmethode en die zijn grotendeels gebaseerd op het ERK. Maar ze ondervangen vaak niet alle facetten van het leren van een vreemde taal. Dat doet het ERK wel: het beschrijft wat je kunt doen in een vreemde taal, bijvoorbeeld gespreksvaardigheid en luistervaardigheid. En hoe goed je dat kunt. Bijvoorbeeld: hoe groot is je woordenschat, hoe goed is je uitspraak of grammaticakennis. Dat biedt overzicht en samenhang. Daarnaast is er aandacht voor leerstrategieën voor een vreemde taal, voor meertaligheid en voor interculturele communicatieve competentie. Deze laatste twee aspecten krijgen nog weinig aandacht in lesmethoden, maar je hebt ze wel nodig om goed te kunnen communiceren."

Wat levert het je op?

"Als je als leraar meer weet over het ERK, krijg je een completer beeld van je leerlingen en van wat ze nodig hebben om te leren communiceren in een vreemde taal. Leerlingen komen al jong in aanraking met andere talen en culturen, bijvoorbeeld via social media. Maar wat hebben ze precies nodig om een realistisch gesprek te kunnen voeren? Met kennis vanuit het ERK kun je dan beter en gerichter leeractiviteiten kiezen of zelf ontwikkelen. Zo bereid je je leerlingen goed

voor op levensechte, internationale communicatie. Ze vinden het ook erg leuk om te ervaren dat ze in een andere taal kunnen spreken."

In het voortgezet onderwijs wordt al met het ERK gewerkt. Ook dat is een argument om het in het basisonderwijs toe te passen. Het zorgt ervoor dat leraren beter zicht krijgen op wat leerlingen kunnen als ze instromen in de brugklas, in een doorlopende leerlijn. In het buitenland is het ERK ook bekend. Let wel, het ERK is geen kant-en-klare lesmethode. Het beschrijft niveaus en laat de samenhang zien bij het leren van een vreemde taal (zoals Engels, maar ook andere talen).

Hoe kun je het in de praktijk toepassen?

"Je kunt het ERK gebruiken om leerdoelen te formuleren, lesactiviteiten te ontwikkelen en feedback te geven. 'Can do-beschrijvingen' geven weer wat een leerling kan op een bepaald niveau. Neem Pre-A1, dat is als je net begint met het leren van een taal. Dan start je met het leren van vragen en antwoorden over jezelf. Dit doe je in korte standaardzinnen (zie kader) ondersteund met gebaren. Het mooie van het ERK is dat je veel beter ziet wat de samenhang en de opbouw is, en wat je kunt doen om je leerlingen naar het volgende niveau te brengen." /

/ Wetenschappelijke expertise en vragen van leraren bij elkaar brengen

GEZAMENLIJK INITIATIEF UVA EN SLO: LEERSTOEL CURRICULUM STUDIES

SLO heeft samen met de Universiteit van Amsterdam (UvA) het initiatief genomen tot de leerstoel Curriculum Studies. De nieuwe leerstoel verankert de aandacht voor het curriculum binnen de onderwijswetenschappen en sluit naadloos aan bij het toenemende maatschappelijk belang van het curriculum.

Sanne Tromp, directeur kennis en innovatie van SLO is blij en trots op dit gezamenlijk initiatief en vindt het belangrijk dat deze leerstoel er komt: "Op dit moment is er geen leerstoel op het gebied van het curriculum. En dat is vreemd eigenlijk, want het wat en waartoe van het onderwijs verdient structurele aandacht. Er wordt op dit moment heel veel van scholen gevraagd, denk aan burgerschap, basisvaardigheden, maar ook een nieuw vak als digitale geletterdheid. Hoe geven we dat allemaal vorm, hoe zorg je voor een samenhangend curriculum en hoe zorg je ervoor dat we scholen en leraren niet overladen. Dit soort vragen moeten ook vanuit een onderzoeksmatig perspectief bekeken worden."

Ook Carla van Boxtel is blij dat deze leerstoel mogelijk wordt gemaakt en dat hij gevestigd wordt aan de afdeling pedagogische- en onderwijswetenschappen van de UvA. Ze is hoogleraar vakdidactiek van de UvA en weet zeker dat de hoogleraar Curriculum Studies de expertise die op haar afdeling aanwezig is en de vragen van scholen bij elkaar brengt en nieuwe kennis ontwikkelt. "Om tot een doordacht curriculum te komen in de klas, school en op landelijk niveau, is meer kennis nodig en is input over curriculumontwikkeling belangrijk" vertelt ze. "Hoe kunnen leraren goed gefundeerde leerlijnen ontwikkelen voor de kennis en vaardigheden die ze onderwijzen. Hoe kunnen scholen onderdelen van het curriculum, zoals taalontwikkeling en kennis van de wereld goed met elkaar verbinden. Wat zijn effecten van curriculumvernieuwingen op leerprestaties van leerlingen, en hoe kunnen we de curricula op een systematische

manier ontwikkelen en welke vaardigheden hebben ontwikkelaars, scholen en leraren daarvoor nodig." "De komende jaren zal het curriculum op onderdelen gaan veranderen", vult Sanne aan. "In Nederland krijgen leraren veel ruimte om zelf invulling te geven aan dat curriculum. Wat helpt leraren om die ruimte te nemen? Dat is misschien wel de belangrijkste vraag voor de implementatie van een verandering in het curriculum. En ook een belangrijke reden om deze leerstoel te introduceren. En ook voor SLO zelf is het goed om je te voeden met inzichten uit onderzoek, om gezamenlijk onderzoek doen en over en weer bijvoorbeeld stagiairs uit te wisselen."

"Binnen onze afdeling pedagogische- en onderwijswetenschappen worden de onderwijsvraagstukken vanuit een vakdidactisch en onderwijskundig perspectief onderzocht", stelt Carla. "We doen dat vanuit drie programmagroepen: onderwijswetenschappen, domeinspecifiek leren en onderwijsleerproblemen. In het onderzoek werken we nauw samen met leraren en scholen. Deze leerstoel en de samenwerking met SLO zullen een grote impuls zijn voor de ontwikkeling en verspreiding van wetenschappelijke kennis over curriculumontwikkeling. Curriculumontwikkelaars weten als geen ander welke complexe vragen aan de orde zijn bij curriculumontwikkeling. En dat is belangrijk voor het ontwikkelen van een goede onderzoeksagenda. SLO kan de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek benutten in haar eigen praktijk en verspreiden in het onderwijs. We hopen dat de nieuwe hoogleraar eind 2022 gaat beginnen!" /

UNIVERSITEIT
VAN AMSTERDAM

een doordacht curriculum
dat doen we **samen**

/ Leren van de besten

WILLIAM, VANHOOF EN NICOL OVER FORMATIEF EVALUEREN

Tekst: Renske Valk

Wat als je drie experts op het gebied van formatief evalueren bij elkaar zet? Dat gebeurde op 18 november 2021 tijdens de 4e conferentie Formatief evalueren: Stijn Vanhoof (praktijklector, KU Leuven), emeritus professor David Nicol (Universiteit Strathclyde, Glasgow) en emeritus professor Dylan Wiliam (UCL Institute of Education, London) aan het woord.

Dylan Wiliam brengt eerst weer eens in herinnering waar formatief evalueren allemaal om begonnen was: diep leren centraal. Hij trakteert ons vervolgens op een paar kraakheldere uitspraken. Bijvoorbeeld: Feedback is geen post mortem, maar een medical om van de leerling een betere leerder te maken. Een betere leerder is een leerling die begrijpt dat de sleutel tot leren bij hem zelf ligt: hij besluit tot leren, niemand anders. De leerling moet actief worden en zichzelf beter maken. Dat is iets anders dan alleen maar zijn werk doen. De leraar moet dat zelf inzien en de leerling doen inzien. Of: Leerders weten niet wat ze weten, en ze weten ook niet wanneer ze leren. We weten echter wel dat nu het leren verzaken op termijn zeker geen houdbare kennis oplevert. Of: Rubrics zien er misschien behulpzaam uit voor de leraar of de leerling, maar het heeft weinig met onderwijs en leren te maken. Leerprogressie vindt niet plaats langs de lijnen van een rubric. En zo neemt Wiliam ons mee langs een aantal basiselementen en schetst wat wel werkt, en wat niet of waarover we eigenlijk niets weten.

Om over verder te denken?

Wiliam schiet in zijn keynote een aantal gaten in de door ons zo zorgvuldig dichtgemetselde bouwwerken van kwaliteit en niveau. Ze werken voor ons, als docenten. Ze geven houvast en legitimeren onze oordelen. Maar werkten ze ook voor leerlingen? En voor het leren? En zijn ze werkelijk? Wiliam is niet huiverig om een aantal keren eenvoudigweg te zeggen: dat weten we niet. Je zou in deze keynote een verbindend element kunnen zien tussen de meer mechanistische opvatting van leren en het idee dat leren veel grilliger is dan wij graag zouden zien.

David Nicol neemt ons mee naar iets wat hij het 'feedback-dilemma' noemt: de spanning die er bestaat tussen de behoefte van de leraar om met behulp van feedback het leerproces van de leerling te sturen, en de behoefte van de leerling aan *agency* of eigen sturing van het leren. Hoe zorg je ervoor dat sturing en eigenaarschap in de juiste verhouding blijven staan? Nicol beantwoordt die vraag door ons eerst te wijzen op het proces van feedback, de leerling als feedback-generator en het proces van inner feedback in de leerling, in zekere zin onzichtbaar, maar wel bepalend voor wat er met de gegeven feedback wordt gedaan. Weet dan, zegt Nicol, dat het verwerken van feedback hoofdzakelijk is: het vergelijken van bestaande kennis met de nieuwe informatie. Dat doet de leerling niet alleen met de feedback van de leraar, maar eigenlijk voortdurend, met alle informatie die hij tot zich neemt. Naast docent-feedback en 'peer-feedback' zijn er ook andere bronnen zoals voorbeelduitwerkingen, rubrics, maar ook krantenartikelen of forumdiscussies. Daarvan moeten we beter gebruik maken. Zijn conclusie: het feedback-proces meerdimensioneel inrichten verbetert niet alleen de kwaliteit van de (interne) feedback, maar laat ook nieuwe of onverwachte inzichten ontstaan gedurende de uitwisseling tussen de leraar en de leerder(s). Leerlingen leren om speelser met de leerstof om te gaan, onderzoekender. Hun *critical thinking skills* worden aangescherpt en er vindt een betere verankering van begrip plaats. En leerlingen vinden het leuk om op deze manier te werken, ze tonen een grotere betrokkenheid, hun gevoel van *agency* neemt toe. En dan zijn we weer terug bij het feedback-dilemma, waar zijn voordracht mee begon.

Om over verder te denken?

Is er een grens tussen formatief evalueren en gewoon leren? Moet die grens er zijn, en waar ligt deze dan? En waar is de plek van toetsing in dit geheel en hoe ziet toetsing er dan uit? Al met al gaf Nicol daarmee stof tot nadenken, in ons (her)ontwerp van leren, (formatief) evalueren en toetsen

Het betoog van **Stijn Vanhoof** zou je kunnen scharen onder: kennis van de basisbeginselen van feedback, bekend maar daarmee nog niet gemakkelijk in praktijk gebracht. Denk je het volgende eens in, zegt hij bijvoorbeeld. Je bent een beginnende leraar en bij het nakijken van essays kom je er met de beoordeling toch niet goed uit. Je hebt weliswaar beoordelingscriteria maar besluit om voorbeelden van goede essays te vragen aan meer ervaren collega's. Dat helpt. Langzaam gaan de woorden en zinnen uit kwaliteitsbeschrijvingen voor je leven. Je ontwikkelt gevoel voor kwaliteit. Precies dit is wat leerlingen ook moeten gaan doen: het ontwikkelen van 'neus voor kwaliteit'. Het advies? Geef meerdere voorbeelden, goede en minder goede. Verzamel ze over de jaren heen. Heb je dat rijke palet aan voorbeelden, laat leerlingen er dan ook actief mee werken. Laat de voorbeelden bijvoorbeeld ordenen, laat uitleggen waarom een leerling voor die ordening kiest. Vraag wat dat betekent voor de aanpak van het eigen werk? Laat leerlingen op die manier producten ontrafelen.

Om over verder te denken?

Bij de operationalisatie van kwaliteitscriteria zijn we vaak onvoldoende bij machte de essentie van kwaliteit te vangen. Andersom toont een voorbeeld vaak onmiddellijk kwaliteit, zonder dat we daar echt woorden aan kunnen geven. Het raakt aan de discussie over de validiteit van kwaliteitsbeschrijvingen, en daarover zegt Dylan William in zijn voordracht ook een paar interessante dingen.

Hier vind je van elk van de experts een fijne blog met nuttige verwijzingen:

www.slo.nl/thema/meer/formatief-evalueren/video/verdieping-fe-experts

Curriculumwaaier, in gesprek over het curriculum

Curriculumwaaier, waarom?

Niets maakt zo veel los als een discussie over wat leerlingen wel en niet op school moeten leren. En dat is maar goed ook, want dat betekent dat we het belangrijk vinden. De herziene curriculumwaaier van SLO geeft structuur aan het gesprek over het curriculum en ondersteunt de systematische aanpak van curriculumontwikkeling.

Curriculumwaaier, wat?

De curriculumwaaier is een set van elf kaarten waaronder een schat aan wetenschappelijke kennis en informatie ligt. Zo vind je hierin de curriculumniveaus en het curriculaire spinnenweb, maar ook modellen over schooleigen curriculumontwikkeling en evaluatiemethoden. Elke kaart biedt een ander perspectief op de ontwikkeling waarmee je als leraar of team bezig bent.

Curriculumwaaier, (voor) wie?

Scholen, leraren, lerarenopleiders, studenten. Eigenlijk iedereen die werkt aan curriculumontwikkeling kan er zijn voordeel mee doen. Of je nu een nieuw vak ontwikkelt, vakoverstijgend wilt werken of een module ontwerpt, de modellen uit de curriculumwaaier nodigen uit om daar passende curriculumvragen bij te stellen.

Curriculumwaaier, waar?

De pdf-versie van de curriculumwaaier is te downloaden van:
www.slo.nl/instrumenten/@10748/curriculumwaaier.

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*